

УДК 331.522.4

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ»

Гайдук І.С.

Предметом статті є теоретичні основи розвитку людського потенціалу та уточнення і систематизація його складових.

Метою статті є визначення (розкриття) ключових термінів теорії людського потенціалу, розгляд його основних складових і виявлення економічного змісту у контексті суспільного розвитку.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові методи пізнання, узагальнення, метод порівняльного аналізу, статистичний та інші методи дослідження.

Результати роботи. Проаналізовано теоретичні аспекти категорії «людський потенціал», розглянуто умови формування і удосконалення людського потенціалу в період інноваційного розвитку України. Розкрито феноменологію людського розвитку і людського потенціалу.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть застосовуватися в практичній економічній і управлінській діяльності.

Висновки. Людський потенціал – це сукупні можливості окремої людини або населення країни, регіону, іншої спільноти до економічної, соціальної діяльності та до власного розвитку. Головними особливостями категорії «розвиток людського потенціалу» є нерозривна єдність зосереджених у людині індивідуальних, соціальних і біофізичних якостей, що потребує практичних дій в інтересах розвитку індивіда.

Ключові слова: потенціал, людський капітал, людський потенціал, індекс людського розвитку, людський фактор.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОНЯТИЯ «ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ»

Гайдук И.С.

Предметом статьи являются теоретические основы развития человеческого потенциала и уточнения и систематизация его составляющих.

Целью статьи является определение (раскрытие) ключевых терминов теории человеческого потенциала, рассмотрение его основных составляющих и выявления экономического содержания в контексте общественного развития.

Методологической основой статьи стали общенаучные методы познания, обобщение, метод сравнительного анализа, статистический и другие методы исследования.

Результаты исследования. Проанализированы теоретические аспекты категории «человеческий потенциал», рассмотрены условия формирования и совершенствования человеческого потенциала в период инновационного развития Украины. Раскрыта феноменология человеческого развития и человеческого потенциала.

Область применения результатов исследования. Результаты исследования могут применяться в практической экономической и управленческой деятельности.

Выводы. Человеческий потенциал – это совокупные возможности отдельного человека или население страны, региона, другого сообщества к экономической, социальной деятельности и к собственному развитию. Главными особенностями категории «развитие человеческого потенциала» является неразрывное единство сосредоточенных в человеке индивидуальных, социальных и биофизических качеств, который нуждается практических действий в интересах развития индивида.

Ключевые слова: потенциал, человеческий капитал, человеческий потенциал, индекс человеческого развития, человеческий фактор.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF CONCEPT «HUMAN POTENTIAL»

Gayduk I.S.

The subject of the article is theoretical foundations of the human development as an economic category and clarification and systematization its parts.

The aim of the article is determination (opening) of key terms of theory of human potential, consideration him basic constituents and exposure of economic maintenance in the context of community development.

Methodology work of this article is general scientific methods of cognition, generalization, method of comparative analysis, statistical and other methods of research.

Results of research. The theoretical aspects of category are analysed «human potential», the terms of forming and improvement of human potential are considered in the period of innovative development of Ukraine. The phenomenology of human development and human potential is exposed.

Scope of results of research. The results of the research can be applied in practical economic and administrative activities.

Conclusions. Human potential is the combined possibilities of separate man or populations of country, region, other association to economic, social activity and to own development. The main features of category «development of human potential» is indissoluble unity of concentrated in the man of individual, social and biophysical internalss, that needs practical actions interests of development of individual.

Keywords: potential, human capital, human potential, index of human development, human factor.

Актуальність теми дослідження. Людський потенціал є суспільною категорією, що визначає дедалі зростаючу спроможність людини до виконання соціально-економічних функцій, якісне зростання людини у сфері виробництва та в багатьох спектрах суспільних відносин. Людський потенціал реалізується в процесі інтелектуальної наповненості праці та творчої діяльності, і визначає розвиток людини не лише як спосіб підвищення продуктивності праці, а як кінцеву мету суспільних та виробничих відносин.

Теорія людського потенціалу аналізує економічні та суспільні перетворення, визначає суспільно-еволюційні зміни у процесі праці, формує нові пріоритети економічної діяльності, що відбуваються внаслідок науково-технічного прогресу та впровадження його результатів у суспільне життя. Вона здійснює порівняння поглядів на роль людини у виробництві та виробничу продуктивність.

Актуальним в теоретичному та практичному плані є поглиблення досліджень закономірностей, тенденцій і факторів, що визначають стан, рівень та перспективу динаміки розвитку людського потенціалу в сучасних умовах, наукове обґрунтування шляхів та ефективних механізмів забезпечення його реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам теоретико-методологічного визначення поняття «людський потенціал» присвячені численні наукові праці як іноземних фахівців, так і науковців країн СНД. Серед них можна відзначити таких, як: Г. Дреслер, Р. Марр, Д. Сульє, Ф. Тейлор, Долгушкин Н., Козарезенко Л., Новиков В., Грішнова О., Стефанишин О., Соболева І., Шаульська Л., Заславська Т., Задорожна С., Валентей С., Нестеров Л. та ін.

Проте, розвиток економіки, вирішальна роль у якому припадає передусім на фактор позитивних людських якостей, поки що системно не досліджений. Подальше вивчення сутності людського потенціалу є актуальним.

Метою статті є визначення (розкриття) ключових термінів теорії людського потенціалу, розгляд його основних складових і виявлення економічного змісту у контексті суспільного розвитку.

Виклад основного матеріалу. В економічній літературі визначення людини розглядається з позиції наявності як позитивних, так і негативних сторін щодо їх впливу на економіку. Економіка існує для створення товарів і послуг, які необхідні людині для її функціонування. З іншого боку людина є центральним фактором творення товарів і послуг, адже її праця, і перш за все інтелектуальна, є важливим перетворювачем, забезпечувачем процесу розвитку як переходу «кількості» в «якість». Це здійснюється за рахунок певних природних індивідуальних здібностей і талантів, якими людина володіє від народження і які закладені в неї природою, сформованих соціальних якостей і здібностей, яких вона набуває у процесі суспільно корисної життєдіяльності за наявності сприятливого соціального середовища, в якому ці якості можуть проявлятися.

Для характеристики впливу людського фактора в економіці використовується термін «людський потенціал» [3].

Широко поняття «потенціал» походить від латинського слова potential, що в перекладі на українську мову означає «можливість» і трактується як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, які можуть бути використані в будь-якій галузі, сфері без певних умов та обставин досягнення певної мети [10, с. 20].

Потенціал характеризує стан суб'єкта з погляду його можливості здійснювати діяльність, роботу певного виду та якості.

Економічна діяльність суспільства є процесом реалізації людського потенціалу. Однією із складових індивідуального потенціалу особистості є необхідні знання й навички, які дають їй можливість на належному рівні виконувати роботу в межах своїх обов'язків. Від особистості, що володіє знаннями й навичками очікують фахового виконання робочих завдань. Важливий момент полягає в тому, що потенціал завжди пов'язаний з очікуваннями. Тобто, якщо людина не виправдала очікування, це означає, що їй завадили певні обставини, або її потенціал визначений не зовсім правильно.

Ключовими термінами у словосполученні «людський потенціал» є поняття «людина» і «потенціал», які потребують певного термінологічного усвідомлення. З огляду на те, що проблема людини і її можливостей турбує вчених не одного століття і враховуючи те, що у науковій літературі представниками різних економічних шкіл та напрямів, категорія «людина» трактується по-різному, співставимо визначення, які характеризують поняття «людський потенціал» (табл. 1).

Проаналізувавши визначення, наведені в таблиці, можна зробити висновки про те, що людський потенціал – це соціально-економічна категорія, що характеризує не тільки сукупні можливості, наявний і накопичений людиною запас генетично закладених природою здібностей, обдарувань, здоров'я, навичок, мотивацій, але й всі отримані знання та вміння людей, здатність до праці; фізичні, психологічні, соціальні, культурні риси і виробничі та творчі здібності, які реалізуються й можуть бути реалізовані в процесі відтворення матеріальних і духовних цінностей в суспільстві.

Таким чином, категорія «людський потенціал» припускає, що в процесі виробничої діяльності використовується не тільки робоча сила, але й творчі здібності людини. Цієї концепції в управлінні працівниками на виробництві дотримуються С. Валентей і Л. Нестеров, вважаючи важливим уведення поняття «людський потенціал» в якості базового елемента в духовному розвитку людей, що відображають духовні потреби суспільства [1, с. 92].

Таблиця 1. Тлумачення поняття «людський потенціал» у науковій літературі

Автор	Тлумачення поняття «людський потенціал»
Долгушкин Н. К., Новиков В. Г.	Людський потенціал – це сукупність фізичних і духовних чинностей людини, які можуть бути використані для досягнення індивідуальних і суспільних цілей, як інструментальних, пов'язаних із забезпеченням необхідних умов життєдіяльності, так і екзистенціальних, що включають розширення самих потенцій людини й можливостей її самореалізації [5].
Грішнова О. А.	Людський потенціал – це сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людьми певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій та інших продуктивних якостей, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері економічної діяльності [3].
Стефанишин О. М.	1) людський потенціал відображає минуле, тобто є сукупністю властивостей, нагромаджених людською економічною системою в процесі її становлення, та зумовлює її можливості щодо функціонування і розвитку [11, с. 18]; 2) людський потенціал – здібності людини взагалі, які не залежать від їх використання у матеріальному чи нематеріальному виробництві [11, с. 19]; 3) людський потенціал – це присвоєні «потенціали» людей (соціально-демографічні, освітньо-професійні, інтелектуальні, духовно-інформаційні, інноваційні, креативні, культурні) [11, с. 19].
Соболева І. В.	Людський потенціал – це нагромаджений населенням запас фізичного здоров'я, загальнокультурної і професійної компетенції, творчої, підприємницької і громадянської активності, який реалізується в різноманітних сферах діяльності [12, с. 14].
Шаульська Л. В.	Людський потенціал – сукупна здатність певної людської спільноти (народу, територіальної громади, трудового колективу підприємства тощо) і окремої людини до економічної і соціальної діяльності та розвитку [17, с. 93-94].
Заславська Т. І.	Людський потенціал – сукупність фізичних сил, ділової активності, ініціативи, творчої енергії громадян, які можуть бути використані для досягнення індивідуальних та суспільних цілей [7, с. 20].
Задорожна С. М.	Людський потенціал – соціально-економічна категорія, зміст якої розкривається у елементарному прояві якісних і кількісних біологічних, фізіологічних, духовних, моральних, творчих, соціальних, економічних та інтелектуальних властивостей індивіда, соціальних груп або населення країни, які лише за умови їх ефективного використання забезпечать його розширене відтворення» [6, с. 15].

«Людський потенціал» – це універсальна соціологічна категорія, яка може застосовуватися для порівняльного аналізу, визначення рівня суспільних трансформацій (характеристика соціальної могутності країни з урахуванням чисельності людей, що в ній проживають), оцінки динаміки розвитку соціальних систем (окремих товариств, регіонального та муніципального соціуму, соціальних організацій та організаційних соціальних груп). Проте суспільний розвиток необхідно, насамперед, оцінювати за змінами у самій людській

сутності. Розвиток суспільства – це не тільки безперервне ускладнення соціальної організації системи, а й формування людини з певним набором фізичних, освітніх, соціальних потенційних можливостей.

Наразі вже очевидно, що економічне зростання країн у великій мірі залежить від інноваційної активності підприємницьких структур, від їх прагнень, зусиль і здатності використовувати у своїй діяльності новітні технології, творчо підходити до визначення способів задоволення потреб споживачів. Ринкова динаміка, постійні загрози настання криз в економіці, вимагає від підприємств щоденної кропіткої роботи, спрямованої на вдосконалення своєї діяльності.

На більшості вітчизняних підприємств, як і раніше, використовується дешева праця, а заробітна плата розглядається як джерело економії витрат виробництва, а не вид інвестицій. Тому говорити про те, що наймана робоча сила (що також є однією з соціально-економічних форм буття людського потенціалу в системі ринкових відносин) відтворюється у формі капіталу, а не товару, у подібних обставинах, на думку Р. Чорного підстав немає [16, с. 427].

Дослідження динаміки основних економічних процесів різних країн дали можливість виділити інновації як наймогутніший фактор економічного росту й антикризову профілактику.

Феноменологія людського потенціалу має наступну специфіку:

- а) людський потенціал має системні властивості, і не може зводитися до простої суми переліку якостей людей;
- б) для формування й реалізації людського потенціалу визначальне значення мають «зовнішні» стосовно нього умови й фактори, характер середовища його існування;
- в) для людського потенціалу характерна наявність прихованих властивостей, які при зміні певних умов можуть виявитися;
- г) властивості людського потенціалу обумовлюють можливості людського розвитку як на найближчу перспективу, так і в більш віддаленому майбутньому [16, с. 425].

Враховуючи відмінність окремих здібностей чи особистих рис, загальний потенціал людини практично не змінюється (принаймні для дорослої людини) і, таким чином, розвиток одних рис (здібностей) може відбуватися за рахунок інших тільки в межах, які визначаються загальним потенціалом.

Отже, ми приходимо до такого визначення: людський потенціал – це гранична кількість суспільно корисної роботи, яку може виконати особа, ґрунтуючись на наявному в неї рівні здоров'я, освіченості, матеріальних умов для відтворення свого стану, у певному інституційному (суспільному) середовищі, в якому здійснюється її діяльність.

На думку О. Вільямсона, «інституційне середовище – це правила гри, що визначають контекст, в якому відбувається економічна діяльність» [14, с. 38] і «це основні політичні, соціальні і правові норми, які є базою для виробництва, обміну і споживання» [13, с. 5]. Подібного підходу дотримується і Дж. Окслі, який вважає, що інституційне середовище необхідно трактувати як набір політичних, економічних, соціальних і юридичних (законних) погоджень, що встановлюють підстави для виробництва і обміну [19], тобто вводить до цього середовища економічні правила, але виключає споживання.

На протигагу поняттю людського потенціалу, категорія «людський капітал» є конкретно історичною формою функціонування і реалізації людського ресурсного потенціалу детермінованого умовами, в яких він функціонує. Гносеологічно людський потенціал являє собою сукупні можливості досягнення поставленої перед ним певної мети, а людський капітал окреслює засоби її досягнення. Головним критерієм розмежування людського потенціалу і людського капіталу є отримання (чи не отримання) доходу в будь-якій формі.

Поняття «людський потенціал» включає в себе поняття «людський капітал», є значно ширшим, бо вміщує можливості, які за певних обставин (мотивація, час, праця, соціально-економічні умови, якість управління державою та суспільством) реалізуються як людський капітал, і можливості, що залишаються нереалізованими [5, с. 76]. У свою чергу, поняття «людський капітал» більше стосується економічної діяльності, а поняття «людський потенціал» є більш соціальним та психологічним поняттям.

На нашу думку, серед спільних рис понять «людський потенціал» та «людський капітал» можна виділити такі:

- 1) людський потенціал та людський капітал можуть зберігати своє положення на певному рівні чи зношуватися, від чого залежить міра перетворення людського потенціалу на людський капітал;
- 2) людський потенціал та людський капітал належать людині та є невіддільними від неї;
- 3) людський капітал є тією частиною людського потенціалу, що реалізується в ринковій економіці, за наявності мотивації, часу, праці (зайнятості в економіці), сприятливої соціально-економічної ситуації тощо.

Людський потенціал є інтегральною характеристикою життєздатності суспільства (країни, держави) як суб'єкта власного відтворення, розвитку і взаємодії з іншими суспільствами [5].

Концептуальна схема людського розвитку, пропонується «Програмою розвитку ООН», будується на таких основних принципах, як:

- продуктивність праці (люди повинні мати можливість підвищувати продуктивність своєї діяльності та брати участь у процесі формування доходу, тому економічне зростання, динаміка зайнятості та оплати праці є складовими моделей людського розвитку);
- рівність можливостей (ліквідація бар'єрів, пов'язаних з расою, статтю, місцем проживання, рівнем добробуту, які перешкоджають участі в політичному, соціальному та економічному житті);

- стійкість розвитку (відсутність фінансових, соціальних, демографічних, екологічних боргів, за якими доведеться платити майбутнім поколінням, забезпечення справедливого розподілу можливостей розвитку між поколіннями);

- розширення можливостей (сприяння самостійності, підвищення відповідальності людей за свою долю, активну участь населення в процесах прийняття рішень та підвищення ролі громадянського суспільства);

- громадські благополуччя (необхідність в соціально відповідальних формах розвитку вільних ринкових відносин, наявність почуття соціальної згуртованості) [9].

Людський потенціал нації – це інтегральна форма різноманітних явних і прихованих властивостей населення країни, що відображає рівень і можливості розвитку її громадян при певних соціально-економічних і природно-екологічних умовах.

Трудовий потенціал – це складне поєднання фізичних властивостей, знань, культурних установок, досвіду, духовних та моральних цінностей, звичаїв та традицій населення країни; існуючі фактично, та передбачувані, трудові можливості, які визначаються чисельністю, віковою структурою, професійними, кваліфікаційними та іншими характеристиками персоналу підприємства.

О. Грішнова, Е. Лібанова виокремлюють такі складові людського потенціалу: соціально-демографічний, соціально-економічний, діяльнісний та соціокультурний потенціали [8, с. 29]. При цьому до соціально-демографічного потенціалу відносять різнопланові елементи, такі як чисельність населення, тендерна та поколінна збалансованість, стан здоров'я і тривалість життя населення, рівень освіти населення. Це стосується також і соціально- економічного потенціалу, який об'єднує економічну активність населення, кваліфікаційно-професійну структуру зайнятих, рівень добробуту населення та інші складові.

Найбільш усесторонньо структуру людського потенціалу визначає О. Стефанишин. Дослідниця обґрунтовує, що компонентна структура людського потенціалу суспільства включає такі складові: біологічну, демографічну, інтелектуальну, мотиваційну, екогенологічну, екологічну, культурну, етнокультурну, соціальну, економічну, здоров'я, мобільність, творчість (підприємливість), сакральну, освітню, інформаційну, політичну діяльність, використання часу, громадський порядок і безпеку [17, с. 16]. Крім того, людський потенціал – це присвоєні «потенціали» людей (соціально-демографічні, освітньо-професійні, інтелектуальні, духовно-інформаційні, інноваційні, креативні, культурні) [17, с. 19].

Цілі розвитку людського потенціалу – тривале здорове та активне життя, безперервна освіта, отримання ресурсів, необхідних для гідного рівня та високої якості життя. Цілі розвитку людського капіталу – зростання ВВП і ВРП, отримання доходу, підвищення ефективності праці [4, с. 16-23].

У сучасних умовах інтелектуальна праця стає всеохоплюючою і впливає не лише на матеріальні фактори виробництва, але й на людський потенціал, удосконалюючи та підвищуючи продуктивність кожного працівника.

Інтелектуальний потенціал реалізується саме за допомогою інтелектуальної праці, яку М. Гуревичов визначає «як творчий процес взаємодії інтелекту з елементами культури, який є фундаментальним творчим ресурсом і створює інтелектуальну продукцію та відтворює творчу особистість».

Отже, інтелектуальний потенціал – це можливості, що надані інтелектуальними ресурсами у певний час і в майбутньому, які створені людським і (або) машинним (штучним) інтелектом, можуть бути використані для досягнення певної мети, хоча такі можливості не завжди будуть зреалізовані [15].

Гносеологічно інтелектуальний потенціал означає можливість досягнення мети, а інтелектуальний капітал – відповідно засіб її досягнення. Вирізняють два підходи до визначення інтелектуального потенціалу в українській економічній літературі: структурний (найбільш поширений) і функціонально-структурний.

Структуру людського інтелектуального потенціалу економіки України, на наш погляд, можна визначити як єдність людського потенціалу, а не економічних індивідів (властиве індустріальному суспільству), духовно-інформаційного та соціального потенціалів.

На основі різних тверджень науковців щодо основоположних категорій, що входять в поняття «людський потенціал», вважаємо за потрібне проілюструвати їх взаємозв'язок (рис. 1).

Людський потенціал творчих індивідів – це сукупність природних, розумових, творчих здібностей, умінь, здоров'я індивідів, які використовуються для відтворення особистостей і суспільного розвитку.

Людський потенціал стосується всіх верств населення, спроможних до будь-якої соціально-корисної роботи, охоплює такі аспекти, як можливості і кількісного, і якісного розвитку людської групи, можливості економічної і соціальної діяльності, соціальної взаємодії і взаєморозуміння. Категорія «людський потенціал» характеризує відносини стосовно його самореалізації як у трудовому процесі, так і за його межами.

Якісні та кількісні характеристики людського потенціалу впливають на економічне зростання і розглядаються як найбільш цінні ресурси суспільства, а інвестиції в людський потенціал прийнято вважати умовою зростання ефективності його використання, перетворення на капітал, ефективності ринкової форми економічного зв'язку.

Таким чином, людський розвиток має вирішальний вплив на економічний розвиток держави, а для вимірювання якості людського потенціалу у світовій практиці застосовується Індекс людського розвитку (ІЛР). Індекс людського розвитку – це зведений показник розвитку людського потенціалу, який характеризує середній рівень досягнень даної країни за двома найважливішими аспектами розвитку людського потенціалу: тривалість життя та освіта.

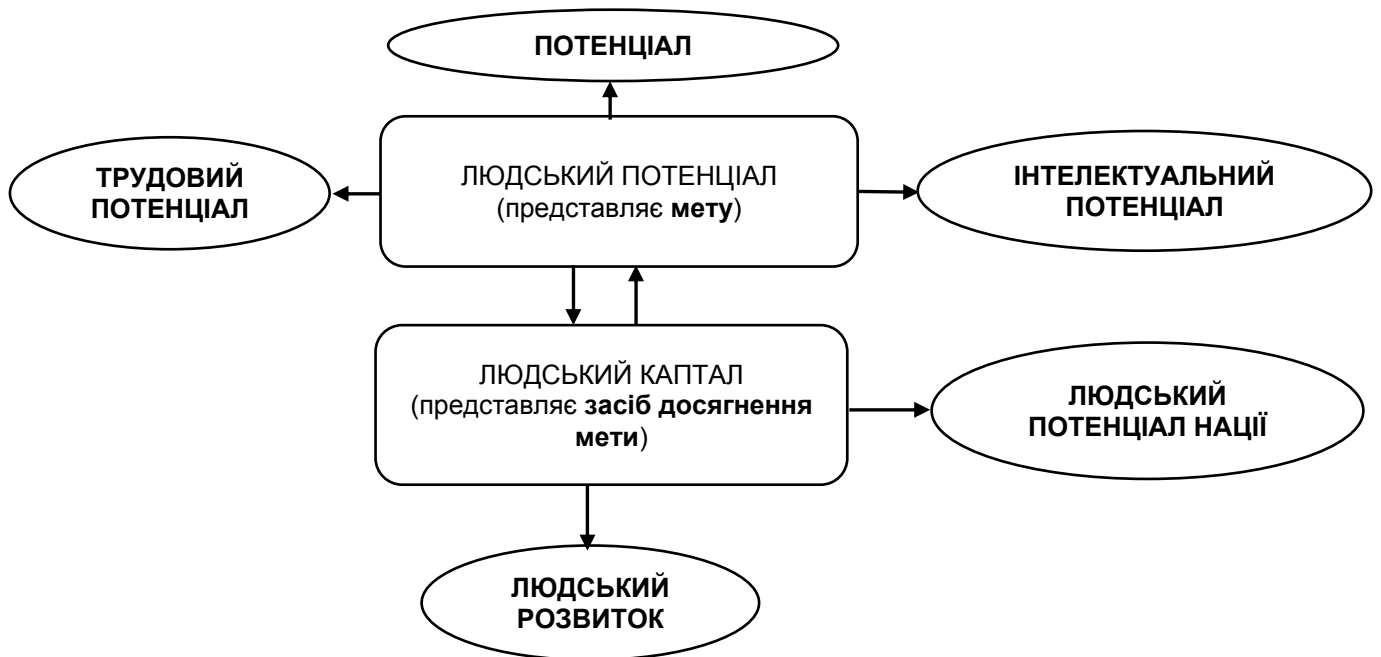

Рисунок 1. Взаємозв'язок поняття «людський потенціал» із іншими категоріями людського розвитку
* розроблено автором

Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП – Human Development Index – HDI) використовуються ПРООН для зіставлення рівня розвитку різних країн.

ІРЛП розраховується, виходячи з:

- економічних (ВВП на душу населення за паритетною купівельною спроможністю);
- соціальних (рівень грамотності дорослого населення країни й сукупна частка учнів);
- демографічних (середня тривалість в майбутньому життя при народженні) показників.

У загальному вигляді індекс людського розвитку (HDI) розраховується за формулою простої середньої арифметичної індексу тривалості життя, індексу рівня освіченості та індексу скоригованого реального ВВП на душу населення (1):

$$ІРЛП(HDI) = \frac{I_{life} + I_{educ} + I_{inc}}{3}, \quad (1)$$

Індекс тривалості життя (I_{life}) обчислюється за формулою (2):

$$I_{life} = \frac{X_i - X_{min}}{X_{max} - X_{min}}, \quad (2)$$

де X_i – очікувана тривалість життя при народженні населення i -ої території;

X_{max} – максимальне значення показника (прийняте на рівні 85 років);

X_{min} – мінімальне значення показника (прийняте на рівні 25 років).

Індекс рівня освіченості (I_{educ}) обчислюється за формулою (3):

$$I_{educ} = \frac{(2 \cdot I_{adult} + I_{child})}{3}, \quad (3)$$

де I_{adult} – індекс грамотності дорослого населення;

I_{child} – індекс сукупної частки учнів у загальній чисельності населення відповідного віку.

Складові цього індексу I_{adult} та I_{child} обчислюються за такою самою формулою, що й очікувана тривалість життя при народженні. При цьому

X_i означає частку грамотних серед дорослого населення i -ої території в % (для розрахунку I_{adult}) і сукупну частку учнів у % (для розрахунку I_{child});

X_{max} – максимальне значення обох показників (прийняте на рівні 100 %);

X_{min} – мінімальне значення обох показників (прийняте на рівні 0 %).

Щодо України, то незважаючи на відносний ріст індексів у 2009-2012 роках, динаміка рейтингу навпаки погіршилася. У 2010 році Україні належала 69-та позиція, у 2011 – 76-та з показником 0.737, в 2012-му – 78-ма. За даними 2014 року Україна займає 83 місце. Попри те, що європейські аналітики оцінили Україну як «країну із високим рівнем людського розвитку», український показник – найнижчий з-поміж європейських держав [18].

В Україні тематика людського розвитку, залишаючись цілком прагматичною і сприймається у контексті соціально-економічних завдань. Разом з тим, важливим є напрацювання теоретичних концепцій «людського потенціалу», зокрема, Національна Доповідь про людський розвиток 2011 року «Україна: на шляху до соціального залучення» є незалежним виданням Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні, підготовленим у співпраці з Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України та Українським центром соціальних реформ. Розробки дослідників істотно збагатили концепцію людського розвитку в

теоретико-методологічному плані (застосуванням тезаурусного підходу, концепції соціального проектування, теорії молоді та ін.) і прикладному плані (в галузі гуманітарної експертизи) [9].

Дослідження свідчить, що людський потенціал являється багаторівневою категорією. Варто визначити його на таких рівнях:

- нанорівні, або особистісному (характеристика потенціалу на рівні окремої особи);
- мікрорівні (людський потенціал підприємства, галузі);
- мезорівні (людський потенціал регіону);
- макрорівні (сукупний людський потенціал країни).

Поняття людський потенціал вимагає обов'язкової вказівки аспекту, у якому він розглядається, при цьому людський потенціал одного рівня суттєво впливає на людський потенціал іншого і здатен як гальмувати, так і стимулювати зростання.

Висновки. Людський потенціал – це сукупні можливості окремої людини або населення країни, регіону, іншої спільноти до економічної, соціальної діяльності та до власного розвитку. Головними особливостями категорії «розвиток людського потенціалу» є нерозривна єдність зосереджених у людині індивідуальних, соціальних і біофізичних якостей, що потребує практичних дій в інтересах розвитку індивіда.

Україна значно поступається за рівнем розвитку людського потенціалу розвиненим країнам світу. Це проявляється у низькій якості життя, недостатньому фінансуванні людського розвитку за рахунок усіх джерел, втраті позицій у розвитку людського капіталу країни.

В значній мірі людський потенціал залежить від соціально-економічного розвитку окремої країни, який визначається рівнем ВВП на душу населення і впливає на суміжні показники, які характеризують рівень розвитку людського потенціалу. Проаналізувавши досвід країн ЄС, можна зробити висновок, що рівень людського потенціалу цих країн є досить високим завдяки формуванню постіндустріального суспільства, впровадженню нових технологій, розвитку науки, розширенню та ефективності виробництва, наявності безперервної системи освіти, перекваліфікації, самоосвіти.

Список використаних джерел

1. Валентей С. Человеческий потенциал : новые измерители и новые ориентиры / С. Валентей, Л. Нестеров // Вопросы экономики, 1999. – № 2. – С. 92–93.
2. Гельвеций К. О человеке, его умственных способностях и его воспитании / К. Гельвеций. – М., 1938. – 438 с.
3. Грішнова О.А. Людський розвиток : навч. посіб. / О.А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с.
4. Докторович А.Б. Социально ориентированное развитие общества и человеческого потенциала : современные теории, методы системного исследования : автореф. дис. ... д-ра экон. наук / А.Б. Докторович. – М., 2006. – 42 с.
5. Долгушкин Н.К. Категории «трудовые ресурсы», «рабочая сила», «кадры» – сущность и содержание / Н. К. Долгушкин, В.Г. Новиков // Аграрная наука. – 2001. – № 4. – С. 11–12.
6. Задорожна С.М. Відтворення людського потенціалу в умовах трансформації регіональних соціально-економічних систем : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.07 – «Демографія, економіка праці, соціальна політика і економіка» / С.М. Задорожна. – К. : 2006. – 28 с.
7. Заславская Т.И. Человеческий потенциал в современном трансформационном процессе / Т.И. Заславская // Общественные науки и современность. – 2005. – № 4. – С. 13–25.
8. Маркарян А.С. Глобальная экономика и человеческий потенциал / А.С. Маркарян // Труд за рубежом. – 2-3. – №3. – С. 3–21.
9. Національна доповідь про людський розвиток 2011 «Україна : на шляху до соціального залучення» // Програма розвитку ООН в Україні. – Режим доступу : <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home.html>.
10. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / уклад. М. Гедзь та ін.]. – К. : Аконтіт, 1999. – Т.3. – 630 с.
11. Стефанишин О.М. Людський потенціал економіки України : монографія / О.М. Стефанишин. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 315 с.
12. Соболева И.В. Человеческий потенциал российской экономики : проблемы сохранения и развития / И.В. Соболева. – М. : Наука, 2007. – 202 с.
13. Уильямсон О. Частная собственность и рынок капитала / О. Уильямсон // ЭКО. – 1993. – № 5. – С. 4–11.
14. Уильямсон О. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, отношенческая контрактация / О. Уильямсон. – СПб. : Лениздат, 1996. – 702 с.
15. Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку / А.С. Філіпенко. – К., 2002. – 190 с.
16. Чорний Р.С. Людський капітал у системі соціально-економічних категорій // Створення інтелектуальної системи обліку для економіки України / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 21-22 листопада 2007 р. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – 526 с. – С. 424–427.
17. Шаульська Л.В. Стратегія розвитку трудового потенціалу України : монографія / Л.В. Шаульська. – Донецьк : Ін-т економіки промисловості НАН України, 2005. – 386 с.
18. Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress : Reducing Vulnerabilities and Building Resilience. – Режим доступу : <http://issuu.com/undp/docs/hdr14-report-en/1?e=3183072/9245907>.

19. Oxley J.E. *Institutional environment and the mechanism of governance: The impact of intellectual property protection on the structure of interfirm alliances* / J.E.Oxley // *Journal of Economic Behavior & Organization*. – 1999. – No.38. – P. 283–309.

References

1. Valentej S., Nesterov L. *Chelovecheskyj potentsyal : nove yzmyrytely y nove oryentyri* // *Voprosi ekonomyky*, 1999. – № 2. – S. 92–93.
2. Gelvecyj K. *O cheloveke, ego umstvennix sposobnostyax y ego vospytanyy*. – M., 1938. – 438 s.
3. Grishnova O.A. *Lyudskij rozvytok : navch. posib*. – K. : KNEU, 2006. – 308 s.
4. Doktorovych A.B. *Socyalno oryentyrovannoe razvytye obshhestva y chelovecheskogo potentsyala : sovremennye teoryy, metody systemnogo yssledovanyya : avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk.* – M., 2006. – 42 s.
5. Dolgushkyn N.K., Novykov V.G. *Kategoryy «trudovie resursi», «rabochaya syla», «kadri» – sushhnost y sodержanye* // *Agrarnaya nauka*. – 2001. – № 4. – S. 11–12.
6. Zadorozhna S.M. *Vidtvorennyya lyudskogo potentsyala v umovax transformaciyi regionalnyx socialno-ekonomichnyx system : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : specz. 08.00.07 – «Demografiya, ekonomika praci, socialna polityka i ekonomika»* – K. : 2006. – 28 s.
7. Zaslavskaya T.Y. *Chelovecheskyj potentsyal v sovremennom transformacyonnom processe* // *Obshhestvennye nauky y sovremennost*. – 2005. – № 4. – S. 13–25.
8. Markaryan A.S. *Globalnaya ekonomyka y chelovecheskyj potentsyal* // *Trud za rubezhom*. – 2-3. - № 3. – S. 3–21.
9. *Nacionalna dopovid pro lyudskij rozvytok 2011 «Ukrayina : na shlyaxu do socialnogo zaluchennya»* // *Programa rozvytku OON v Ukrayini* : <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home.html>.
10. *Novyj tlumachnyj slovnyk ukrayinskoyi movy : v 3 t. / [uklad. M. Gedz ta in.]*. – K. : Akonit, 1999. – T.3. – 630 s.
11. Stefanyshyn O.M. *Lyudskij potentsyal ekonomiky Ukrayiny : monografiya* – Lviv : Vydavnychij centr LNU im. Ivana Franka, 2006. – 315 s.
12. Soboleva Y.V. *Chelovecheskyj potentsyal rossyjskoj ekonomyky : problemi soxranenyya y razvytyya*. – M. : Nauka, 2007. – 202 s.
13. Ulyyamson O. *Chastnaya sobstvennost y rinoк kapytala* // *ЭКО*. – 1993. – № 5. – S. 4–11.
14. Ulyyamson O. *Ekonomicheskiye ynstytutikapytalyzma. Fyrmi, rinky, otnoshencheskaya kontraktacya*. – SPb. : Lenydat, 1996. – 702 s.
15. Filipenko A.S. *Cyvilizacijni vymiry ekonomichnogo rozvytku*. – K., 2002. – 190 s.
16. Chornyj R.S. *Lyudskij kapital u systemi socialno-ekonomichnyx kategorij* // *Stvorennyya intelektualnoyi systemy obliku dlya ekonomiky Ukrayiny / Materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi, 21-22 lystopada 2007 r.* – Ternopil : *Ekonomichna dumka*, 2007. – 526 s. – S. 424–427.
17. Shaulska L.V. *Strategiya rozvytku trudovogo potentsyala Ukrayiny : monografiya*. – Doneczk : *In-t ekonomiky promyslovosti NAN Ukrayiny*, 2005. – 386 s.
18. *Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress : Reducing Vulnerabilities and Building Resilience* : <http://issuu.com/undp/docs/hdr14-report-en/1?e=3183072/9245907>.
19. Oxley J.E. *Institutional environment and the mechanism of governance: The impact of intellectual property protection on the structure of interfirm alliances* // *Journal of Economic Behavior & Organization*. – 1999. – No.38. – P. 283–309.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Гайдук Іван Степанович, аспірант ДНУ «Академія фінансового управління», вул. Підварська, 52, м. Переяслав-Хмельницький, Київська область, 08401, Україна
e-mail: iv.gaiduk@yandex.ru

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Гайдук Иван Степанович, аспирант ГУНУ «Академия финансового управления», ул. Підварська, 52, м. Переяслав-Хмельницький, Киевская область, 08401, Украина
e-mail: iv.gaiduk@yandex.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR

Gayduk Ivan Stepanovich, post-graduate student «Academy of financial management», 52 Pidvarska atreet, Pereyaslav-Khmelnytsky, 08401, Ukraine
e-mail: iv.gaiduk@yandex.ru